

валеологізації освітнього процесу, навчанню з раннього віку навичкам охорони власного життя і здоров'я та поваги до іншої особистості.

Список використаних джерел та літератури

1. Цюман Т.П., Бойчук Н.І. Кодекс безпечного освітнього середовища. Методичний посібник. / Український фонд благополуччя дітей – Київ, 2018, с.4-52
2. Бобровський М.В., Горбачов С.І., Заплотинська О.О. Рекомендації до побудови внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладі загальної середньої освіти. – Київ, Державна служба якості освіти, 2019 - 240 с.
3. Водозазська Т. В. Модель доброзичливого до дітей освітнього середовища [Електронний ресурс] / Т. В. Водозазська // ПостМетодика, №5 (108), 2012. – 2012. – URL: <http://poippo.pl.ua/pm/pdf-1-f-w/PM-108.pdf>

Стаднік Г.В.,
вчитель-логопед
Інклюзивно-ресурсного центру
Красилівської міської ради
Хмельницької області

Профілактика оптичної дисграфії у дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвитком мовлення

У статті розглядається актуальність проблеми профілактики оптичної дисграфії у дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Визначено особливості становлення процесу письма у процесі шкільного навчання. Перечислено найбільш поширені прояви оптичної дисграфії та напрямки корекційно-розвиткової роботи вчителя-логопеда в умовах інклюзивної освіти.

Ключові слова: діти молодшого шкільного віку, порушення писемного мовлення, загальний недорозвиток мовлення, оптична дисграфія, напрямки корекційно-розвиткової роботи, завдання.

У системі реформування загальної середньої освіти провідна роль відводиться її початковій ланці, оскільки саме в цей період у молодших школярів відбувається інтенсивне формування вікових новоутворень, які значною мірою визначають подальший розвиток дитини та успішність її учбової діяльності. Зокрема, одним із основних напрямів навчання є стимулювання у дітей пізнавальної активності, розвиток мовленнєвих здібностей, що реалізується на заняттях з читання та письма. Не викликає сумніву той факт, що формування навичок письма має велике соціальне й педагогічне значення, адже особистість, яка не оволоділа на достатньому рівні писемною навичкою, не може повноцінно реалізувати себе у суспільстві. Письмо є необхідною складовою людської діяльності в усіх її різновидах. Кінцевим результатом засвоєння графіки є розвиток умінь грамотично правильно, точно і змістовно висловлювати свої думки, оволодіння культурою мовлення. В. Сухомлинський писав про те, що **витоки здібностей та обдарувань дитини – на кінчиках їх пальців**. Чим більше впевненості в рухах дитячої руки, тим краще рука взаємодітиме з олівцем, ручкою, тим успішніше відбуватиметься у неї розвиток мислення. Результати наукових досліджень вказують на наявність зв'язку між станом функції рук та станом сформованості психічних функцій. Встановлено також, що рівень розвитку мовлення знаходиться в прямій залежності від сформованості дрібних рухів пальців рук [2, с. 2].

Проблема порушень писемного мовлення школярів є однією з найскладніших та найактуальніших для шкільного навчання. Повноцінне оволодіння писемним мовленням на початковому етапі шкільного навчання виступає необхідною передумовою для успішного засвоєння шкільної програми, формування особистості дитини та її соціальної адаптації, озброєно новими засобами мовленнєвої комунікації у письмовій роботі [5, с. 499].

Однією з найважливіших проблем сучасної логопедії є раннє виявлення та попередження порушень мовленнєвого розвитку у дітей, в тому числі порушень писемного мовлення. Від своєчасно проведеної корекційної роботи та від усунення причин, що зумовлюють виникнення таких порушень значною мірою залежить не лише мовленнєвий розвиток дитини, але й формування її пізнавальної діяльності в цілому, становлення як особистості.

Особливе місце серед мовленнєвих порушень займає **загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ)** – різні складні мовленнєві розлади, при яких у дітей порушено формування всіх компонентів мовленнєвої системи, що відноситься до її звукової і змістової сторони, при нормальному слуху та інтелекті. Відомо, що симптоматика загального недорозвитку мовлення не обмежується лише мовленнєвими проявами. Неповноцінна мовленнєва діяльність відкладає відбиток на формування у цих дітей невербальних форм психічних процесів, а саме: зорового гнозису, зорово-просторової орієнтації, зорового аналізу і синтезу, зорово-моторної координації, зорової пам'яті, уваги (Л.Волкова, Н.Жукова, В.Ковшиков, О.Мастюкова, О.Усанова, Т.Філічева, Л.Шипіцина, А.Воронова). Недорозвинення цих процесів призводить до появи в подальшому оптичних розладів писемного мовлення у даної категорії дітей [3, с. 3-4].

У профілактиці дисграфії та дислексії, а також утруднень у засвоєнні писемного мовлення, актуальним є визначення схильності до цього порушення в дошкільному віці. З урахуванням етіологічного аналізу дислексії та дисграфії, необхідно враховувати наявність таких факторів ризику під час підготовки дітей до шкільного навчання:

- спадкова обтяженість нервово-психічними захворюваннями, мовленнєвими порушеннями та ін.;
- органічна симптоматика (пологова травма, патологія в пренатальний період, енцефалопатія, гідроцефалія, нейроінфекції та ін.;
- функціональні порушення нервової системи (неврози, неврастенія, психастенія);
- незрілість психічних процесів та емоційно-вольової сфери дитини внаслідок недоліків виховання;
- тимчасова затримка психічного розвитку різної етіології;
- порушення усного мовлення;
- несформованість важливих шкільних умінь (фонематичного аналізу та синтезу, різних видів мовного аналізу, таких як: виділення звука, складу, слова, речення; вільна орієнтація на аркуші паперу; графічні вміння, уміння підкоряти свої дії певному регламенту, правилам тощо) [5, с. 634-635].

Оволодіння письмом передбачає засвоєння учнями великої кількості умінь і навичок, серед яких важливе місце відводиться графічним навичкам письма. Як свідчить аналіз результатів досліджень, молодші школярі з різними порушеннями мовлення недостатньо підготовлені до оволодіння графічними навичками письма, що проявляється в наявності значної кількості графічних та оптико-просторових помилок на письмі. Ці труднощі обумовлені несформованістю або відхиленням у цих дітей певних психічних функцій, специфічних операцій письма та усномовленнєвих передумов.

На сучасному етапі навчання та виховання дітей особливо гостро постає проблема опанування навичками письма та читання учнями початкових класів закладів загальної середньої освіти.

Часткове специфічне порушення процесу письма в сучасній логопедії позначається терміном **«дисграфія»**. Симптоматика дисграфії проявляється у стійких помилках: замінах, пропусках та спотвореннях букв, спотворенні складової структури слова, порушенні злитості написання окремих слів у реченні, аграматизмах на письмі. Дисграфія є досить поширеним порушенням у молодших школярів закладів загальної середньої освіти. Діти, які нездатні до нормального засвоєння читання та письма, з великими труднощами оволодівають ними в процесі тривалого спеціального навчання, хоча встигають з інших предметів. Якщо така дитина своєчасно не отримує корекційної допомоги, її стан ускладнюється різними порушеннями у формуванні особистості,

невротичними порушеннями, що в підлітковому віці може призвести до девіантної поведінки [4, с. 3-4].

Методичний аспект вивчення дисграфії полягає у розробці спеціальних корекційних методик подолання та попередження порушень читання і письма у дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку з різними психофізичними порушеннями.

У молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення констатується недостатня підготовленість до опанування навичок письма, що проявляється в наявності значної кількості різних за характером помилок на письмі. Аналіз результатів досліджень (Т.Ахутіна, А.Винокур, Е.Данілавічюте, О.Корнев, Р.Лалаєва, Р.Левіна, О.Лурія, Т.Пічугіна, О.Російська, І.Садовнікова, Є.Соботович, В.Тарасун, О.Токарева, М.Хватцев, Л.Шипіцина та ін.) довів, що труднощі опанування писемним мовленням у цих дітей обумовлені несформованістю або відхиленням від норми певних психічних функцій (мовленнєвих та не мовленнєвих), специфічних операцій письма та усномовленнєвих передумов (слухової диференціації звуків, їх правильної вимови, сформованості лексико-граматичного боку мовлення). Клінічне та психолого-педагогічне вивчення вказує на притаманні цим дітям порушення пізнавальної діяльності, низьку інтелектуальну працездатність, виснажуваність, емоційну лабільність, порушення доволіної поведінки.

У момент формування письма як специфічна дія є складним багатограним процесом, яка включає наступні компоненти, що становлять функціональну систему письма:

- процеси переробки слухомовленнєвої інформації (звуковий аналіз почутого, слухомовленнєва пам'ять);
- диференціація звуків на основі кінестетичної інформації;
- актуалізація зорових образів букв;
- розташування елементів у букві, рядка у просторі;
- моторне (кінетичне) програмування графічних рухів;
- планування, реалізація та контроль акту письма;
- підтримання робочого стану, активного тону кори.

У засвоєнні вищезазначених компонентів письма приймають участь велика кількість мозкових областей, кожна з яких робить свій специфічний внесок у цей процес [4; с. 8-10]. В процесі писемного мовлення встановлюються нові зв'язки між словом що чується і що вимовляється і тим, що бачиться і записується. Якщо усне мовлення в основному здійснюється діяльністю мовленнєворухового і мовленневослухового аналізаторів, то писемне мовлення, є не слухомоторним, а зорово-слухомоторним утворенням [3; с. 5].

Порушення читання і письма можуть бути обумовленими затримкою у формуванні певних функціональних систем, важливих для засвоєння писемного мовлення, внаслідок шкідливостей, що діяли в різні періоди на дитину. Крім того дисграфія і дислексія виникають при органічних мовленнєвих порушеннях. Деякі дослідники відмічають спадкову схильність до дислексії та дисграфії (Б.Хальгрен, М.Рудинеско та ін.), коли передається якісна незрілість окремих мозкових структур, що беруть участь у писемному мовленні. Дислексія та дисграфія можуть бути наслідком розладу, що має місце в широкій ділянці праксису і гнозису, які забезпечують сприймання простору і часу, важливий фактор дисграфії полягає в труднощах знаходження вихідної точки у просторі і часі, а також в аналізі і відтворенні точної просторової і часової послідовності [3, с. 16].

При **оптичній дисграфії** розлад зорово-просторових орієнтацій спричинює заміну букв за зовнішньою схожістю, спотворенням зображуваних букв, труднощами в розміщенні написаного на сторінці зошита, дотримання робочого рядка, дзеркальним написанням. Це так звані оптичні помилки, при них замінюються букви схожі за зовнішніми ознаками (замінюються прописні б-в, г-п, д-з, е-с, м-ш, с-о, у-д, с-х, Ф-Я, С-Є, Е-З, С-Х тощо).

Також при оптичній дисграфії можуть спостерігатися кінетичні помилки. У кінетично-подібних букв однаковий початок зображення і різні наступні елементи. Несформованість якісного відбору елементів і порушення рухового просторового розміщення призводить до заміни букв за кінетичною подібністю, неправильного

з'єднання букв, пропуску елементів, їх неправильного розміщення (замінюються прописні а-д, и-ш, ж-х, л-м, ц-щ, А-Л, Б-В, Г-Р, У-Ч, И-Ч) [3, с. 17-18].

В тяжких випадках оптичної дисграфії письмо слів неможливе, дитина пише лише букви [5, с. 537]. Для засвоєння графічних зображень букв, умовних позначок, таблиць та схем необхідними передумовами є сформованість зорового сприймання та орієнтації у просторі. У дослідженнях психологів, методистів, дефектологів Д.Богоявленський, С.Жуйков, Р.Левіна, І.Садовнікова, В.Тарасун) відводиться значна роль у засвоєні правил правопису розвитку дрібної моторики рук, яка значним чином впливає на каліграфію [5, с. 542].

На основі детального аналізу науково-методичної літератури з проблем формування передумов писемного мовлення у дітей різних категорій, була створена методика профілактики оптичних порушень писемного мовлення у дітей із ЗНМ.

Корекційна робота з профілактики оптичних порушень процесів читання і письма має спиратися на такі **принципи**:

1. Єдності корекційних, освітніх і виховних завдань. Принцип корекційної спрямованості загальноосвітніх занять і всіх режимних моментів.

2. Принцип комплексності. Попередження оптичних порушень писемного мовлення проводиться як логопедом на індивідуальних і під групових (навчання грамоти) заняттях, так і вихователем: на заняттях з усіх розділів програми (формування елементарних математичних уявлень, ознайомлення з навколишнім, заняттях з фізичного виховання), в процесі виконання режимних моментів.

3. Принцип максимального виявлення і використання резервів психічного розвитку дошкільника.

4. Виховання у дітей інтересу до занять, пізнавальної активності і самостійності. Опора на особистісний досвід дітей.

5. Принцип індивідуалізації і диференціації навчання на основі комплексної діагностики розвитку дошкільника із ЗНМ.

6. Суворі послідовність у роботі. Систематичність в закріпленні сформованих умінь і знань.

7. Різноманітність і варіативність дидактичного матеріалу і прийомів корекційної роботи логопеда, вихователя, психолога.

8. Принцип діяльнісного підходу, активне використання різних видів діяльності в загально розвиваючих і корекційних цілях. Особливо продуктивної і ігрової, що дозволяє ненав'язливо, опосередковано здійснювати корекційний вплив у цікавій і захоплюючій формі.

9. Принцип досягнення успіху на кожному занятті як важливий засіб стимуляції пізнавальної діяльності дітей.

Таким чином, корекційно-розвиткова робота з попередження оптичних порушень писемного мовлення у дітей із ЗНМ багатоаспектна, передбачає взаємодію різних спеціалістів і носить комплексний характер [3, с. 41-42].

За результатами всебічного обстеження стану мовлення учнів –дисграфіків комплектують декілька груп по 4-5 учнів. Учні 1, 2-4 класів за потреби можна об'єднувати в одну групу. Заняття з цією категорією учнів проводять тричі на тиждень. Кожне заняття триває 35-40 хвилин. Тема кожного заняття містить три підтеми: фонетико-фонематичну, граматичну та лексичну. На кожному занятті проводиться фізкультхвилинка на вибір педагога [1, с. 10].

Логопедична робота з подолання оптико-просторових та графічних помилок і запобігання їм спрямована на розвиток усвідомленості тих когнітивних і сенсомоторних процесів і функцій, що забезпечують засвоєння зорово-моторного образу букви, а саме: зорово-просторового сприймання та уявлень; зорового та буквенного гнозису; зорово-моторної координації, зорової пам'яті та уваги; зорового аналізу та синтезу; моторних функцій [5, с. 596].

Для попередження виникнення оптичної дисграфії, вплив корекційної роботи вчителя-логопеда в умовах інклюзивної освіти слід організовувати за наступними **напрямами**:

1. Розвиток зорового сприймання і зорово-просторової орієнтації, а саме: зорового гнозису, зорово-просторових уявлень і орієнтації, зорового аналізу і синтезу, просторового мислення.

2. Розвиток графомоторних навичок (зорово-моторної координації, конструктивного праксису, функції зорового контролю за рухом руки).

3. Уточнення та розширення обсягу зорової пам'яті (розвиток зорового гнозису) та зорової уваги, її стійкості та переключення.

Просторове орієнтування включає два види орієнтування, що тісно взаємопов'язані між собою: орієнтування в власному тілі і в навколишньому просторі.

Орієнтування дітей у навколишньому просторі розвивається також у певній послідовності. Спочатку це положення за вертикальною віссю (вгору-вниз), потім вперед і назад, потім відношення об'єктів (справа чи зліва).

До першого напрямку пропонуються наступні можливі завдання.

Підняти «головну» руку (це ліва чи права рука, в даному випадку необхідно одразу звернути увагу на домінують півкулі) пояснити дитині, що назва рук не міняється, змінюється лише їх «зверхність»; співвіднесення частини тіла з правою (лівою) рукою, назвати їх; показати лівою рукою праву ногу тощо; що знаходиться вищекисть чи лікоть руки? (Аналіз положення рук відносно свого тіла); назвати предмети за їх контурами; назвати недомальовані предмети; назвати перекреслені зображення, виділити предметні зображення накладені одне на одне; розподілити зображення предметів за їх реальною величиною; визначити, що неправильно намалював художник. (Гра «Дивний художник», в якій використовуються картки з безглуздими зображеннями (складеними із двох предметів). Діти повинні вгадати, що чи кого хотів намалювати дивний художник; визначення правої і лівої частини різнокольорових смужок. Пропонуються наступні завдання:

- покажи смужку, на котрій справа синій колір;
- назви колір правої частини цієї смужки;
- знайди смужку, де зліва синій колір, а справа – червоний і т.д.

Знаходження фігури серед інших; домалювання незакінчених контурів кіл, трикутників; домалювання симетричних зображень; складання розрізних картинок (із 2-6 частин); конструювання фігур з сірників, паличок та ін.

З досвіду роботи, у дітей із ЗНМ графічні навички розвинені недостатньо для подальшого оволодіння процесом письма. Тому робота над їх розвитком є частиною комплексного корекційного заняття. В процесі розвитку графічних навичок у дітей виховуються довільна увага і пам'ять. Починати роботу слід з найпростіших графічних вправ, які сприяють розвитку дрібної моторики і координації рухів руки, зорового сприймання і уваги. Прямі горизонтальні і вертикальні лінії в обмеженому просторі, ритмічні колові рухи, хвилясті лінії в горизонтальному та вертикальному напрямках. Штриховка є засобом розвитку узгоджених дій зорового і рухового аналізаторів і укріплення рухового апарату руки. Далі завдання ускладнюються, діти вчаться одночасно починати і закінчувати роботу, ставити перед собою певні задачі правильного зображення тих чи інших фігур, утримувати ці задачі в пам'яті.

До другого напрямку пропонуються наступні можливі завдання: «доріжки», «дошки», «бджілки», ці вправи спрямовані навчити дитину проводити лінії в обмеженому просторі. Можна давати різні види штрихування: горизонтальна, вертикальна, по діагоналі, хвилястими лініями тощо. Домалюй картинку (домалюй другу половину картинки так, щоб вона була схожою на першу), графічний диктант.

З метою розвитку зорової пам'яті та уваги, можна давати такі завдання: запам'ятати 4-5 картинок, а потім знайти серед інших 8-10; запам'ятати букви, цифри чи фігури (3-5), а потім вибрати їх серед інших (8-10); гра «Що змінилося»; лабіринти; дитині пред'являються два сюжетні малюнки, які мають 10 відмінностей і т.д. [3, с. 42-52].

Отже, порушення писемного мовлення є досить поширеним мовленнєвим порушенням, що має різну етіологію та складний перебіг. Вчасно розпочата корекційно-профілактична робота дозволить наблизити рівень розвитку цих процесів до показників дітей із нормальним мовленнєвим розвитком і запобігти появі графічних і оптико-

просторових помилок у процесі оволодіння навичкою письма в подальшому шкільному навчанні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Подолання дисграфії в учнів початкових класів: посібник / Т. О. Ярош. – Мандрівець, 2012. – 192 с.
2. Програма з корекційно-розвивальної роботи для підготовчого та першого класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із порушеннями опорно-рухового апарату. Корекція розвитку. Формування графічних навичок у дітей підготовчого та першого класів. Автор: Чорна Ірина Василівна, вчитель дефектолог, вчитель-методист СНВК «Мрія» Київ – 2015.
3. Профілактика оптичної дисграфії: Навчально-методичний посібник / Укл.: І. С. Марченко, Т. В. Кобилякова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 101 с.
4. Чередніченко Н.В., Курбатова А.І. Формування графічної навички письма у дітей з різними вадами мовлення в умовах колекційного навчання: Навчально-методичний посібник. – К.: КПУ імені М.П. Драгоманова, 2011.–96 с.
5. Шеремет М.К. Логопедія. Підручник, друге видання, перероблене та доповнене. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. – 672 с.

Столярчук Т.Р.,
старший вчитель,
директор Судилківського ІРЦ

Технологія feedback у фасилітаторській діяльності сучасного інклюзивно-ресурсного центру Або як говорити, щоб вас почули

Стаття розкриває необхідність використання сучасної технології feedback в діяльності інклюзивно-ресурсних центрів, розбудови інклюзивної освіти, формування конструктивних партнерських взаємостосунків в команді супроводу інклюзивного навчання.

Ключові слова: зворотній зв'язок, feedback, принцип сендвіча, команда супроводу інклюзивного навчання, діти з особливими освітніми потребами, компетентнісний підхід.

Інклюзивно-ресурсний центр - концептуально нова установа в освітньому середовищі, яка перебуває в зоні активного розвитку та відповідає запитам соціально-педагогічних інституцій суспільства. Професійна компетентність фахівців ІРЦ передбачає володіння актуальними технологіями та інструментами сьогодення. Одним із потужних сучасних інструментів виступає технологія активного зворотнього зв'язку – технологія feedback.

Що це за технологія і як правильно давати зворотний зв'язок?

Базисний принцип технології – принцип сендвіча (позитивний меседж – зміст-позитивний меседж), суть якого полягає в тому, що початок і висновок фідбека має містити позитив, а середина – необхідна критика і зауваження. Тобто, алгоритм «позитив - конструктивна критика - варіанти подальших дій – висновок- позитив» - основні складові принципу сендвіча. Культура підтримки базується на підході «рівний-рівному пліч- о- пліч», включаючи абсолютно кожного учасника.

Feedback – сучасний інструмент розбудови якісної інклюзивної освіти та успішного функціонування інклюзивно-ресурсного центру, діяльності команди супроводу, конструктивних взаємозв'язків між її учасниками, створення результативних взаємовідносин з батьками дітей з особливими потребами формує емпатійні особистісні зв'язки та синхронізує діяльність, підпорядковуючи її єдиній доміні. Правильний feedback допомагає поліпшити якість роботи, дає поштовх до подальшого розвитку дитини.

Важливий чинник використання технології feedback - реальне усвідомлення того, що будь-який учасник інклюзивного процесу на своєму рівні та розумінні потребує